

BİBLİYOGRAFYA

RUŞEN Y. KELEŞ. Şehir ve Bölge Plânlaması Bakımından Şehirleşme Hareketleri. (S. B. F. Şehircilik Enstitüsü Yayımı) Ankara 1961, sayfa: 1 - 304.

Ankara Üniversitesi S. B. F. nin genç Öğretim üyelerinden olan Dr. R. K., 17 kısımdan ibaret 300 şü kadar sahifalık eseriyle Türk şehir sosyolojisinin ilk kitabını yazmış ve Millî Kütüphanemize sunmuş bulunuyor.

Eserin birinci kısmı, meselenin coğrafi, demografik ve sosyolojik cephesini aydınlatmaktadır. (sf. 1-26); ikinci kısım, şehirleşme hâdisesiyle meşgul ilim kolunun başında sosyoloji olmak üzere iktisat, demografi ve morfoloji ile alakası ve iktisatca ileri olan ve olmayan memleketlerdeki şehirleşme hareketlerinin hususiyetleri üzerinde duruyor. (sf. 27-64), üçüncü kısım, şehirleşmenin çeşitli illiyetlerini araştırıyor. Önce umumî illet ve âmiller (meselâ ziraî nüfusta kabarma, teknolojik değişme ve sanayileşme... gibi) sonra hususî (meselâ iktisadî, siyasî ve psikososyolojik...) illet ve âmiller tahlil edilmektedir. (sf. 72-96). Dördüncü ve beşinci kısım, tatbikî şehir sosyolojisi meselelerine, şehirleşmenin sosyal, iktisadî neticelerine ve değer hükümlerine hasredilmiştir. Altıncı kısım, şehirleşme hareketinin neticeleri etrafında vücuda getirilen şehir ve şehircilik siyaseti problemlerini işliyor. Nihayet son kısım millî, yani Türkiye'ye ait yerli şehirleşme hareketlerine hasredilmektedir. (sf. 215-240).

Eser, memleketimizde nümunesi pek az görülen ilim yapma endişesinin mahsulü. Fakat bu endişe en çok son bölümde kendisini gösteriyor ve en yüksek noktasına dört sahifelik netice içinde varıyor (sf. 244-246). Bu dört sahife, nazarî şehir sosyolojisinin tatbikî şehir sosyolojisine, müellifin tâbiriyle millî şehirleşme siyasetine yapabileceği yardımın mükemmel bir nümunesidir. Şehirleşmenin : 1) münferit şehirler için, 2) Bölgeler ve 3) Memleket çapındaki meseleleri için vazifelendirilen resmî daireye düşen meslekî ahlâk davranışına işaret eden Dr. R. K., bu resmî dairenin — yani İmar ve İskân Vekâletinin — çok kısa müddetli ömründe beş Vekil değiştirmesini endişe ile karşılıyor : «Her şey, bu Bakanlığı işgal eden politik kişiye bağlı!» Aslında herşeyin «politik kişi» ye değil, adı geçen Vekâ-

letin daireleri başında bulunan «selâhiyetli ve kültürlü şahsiyet» lere bağlı olması, istikrarlılık taşıması lâzımdır. Eserin bu dört sahifelik kısmı, genç âlimi, eserini vücuda getirmeğe sevk eden asil gâyeyi de göstermektedir. Yeni koalisyon Hükûmeti, yahut iktidardaki veya muhalefetteki Partilerin çeşitli memleket meselelerine ait politikalarını düzenliyen Büroları (eğer var ise!) bu dört sahifeden memleket hayrına bir çok reçete nünuneleri çıkarabilirler.

Dr. C. Geray'ınki gibi, Dr. R. Keleş'in eseri de zengin bir kitabiyat'ı ihtiva ediyor. Dr. R. K., 130 kadar eser, 220 kadar makale sayıyor. Eserlerin içinde 9, makalelerden 23 rakkamları yerli. Sâdece bu rakkamlar, ekonomik, teknik, belki bütün yönleri ile Türk şehir sosyolojisinin, neşriyatca ne kadar fakir olduğunu gösteriyor. Fakat bu fakirlik sonunda kazanılan iki eser, göğüs kabartıcıdır. Bu durumu hiç şüphesiz, müessese olarak Şehircilik Enstitüsüne¹ sonra Enstitünün Hâmid Sadi, Fehmi Yavuz gibi iki şeyhi'ne borçlu olduğumuzu unutmamak lâzımdır. Zaten her iki genç arkadaş, Dr. C.G. ve Dr. R.K., bibliyografyada ve hâdiseleri düşünürken üstadlarına bağlılıklarını idâmeye gayret ettiklerini göstermektedir. Bir ilim müessesesinde iki neslin birbirine bu bağlılığı, bizdeki meslek ahlâkı yönünden üzerinde durulmaya değer.

DR. J. HANS. **Dynamic und Dogma im Islam**, 1960, Lieden, 1 - 128 sayfa.

Bu sırada Garp ve Amerika İslâmiyetle ilgili bir çok neşriyat yapıyor. II. Dünya Harbi'ne kadar olan müsteşriklik, yalnız edebî, tarihî iken şimdi sosyal konular ele alınıyor. Vaktiyle Indeneziya Müslümanlığı ile müstemlekecilik dolayısı ile meşgul olan Hollanda, eskiden kazandığı «müktesep sür'ati» şimdi de devam ettiriyor. Leiden Üniversitesile, şarkiyat matbaalarile en kuvvetli «İslâmiyet Merkezi» olarak görünüyor.

İki yıl önce neşredilen yukarıdaki eser felsefî muhtevası bakımından dikkati çekmektedir. Müellif, eserini şu kısımlara ayırıyor :

[1] Enstitünün biri kolektif, öbürü ferdi iki nevi neşriyatı vardır. Kolektif olanları, yapılan altı «şehircilik haftası» nın konuşmalarından teşekkül ediyor. Münferit eserlerin bir kısmı Enstitü dışında da neşredilmiştir.

- 1 — Din ve hukukî Nizam (sf. 12 - 28);
- 2 — Teoride ve tatbıkatta siyasî hukuk (sf. 30 - 44);
- 3 — Yeni Devlet şekilleri (sf. 46 - 65);
- 4 — İçtimai yapıda sarsıntı (sf. 68 - 83).
- 5 — Kadın hareketi ve kurtuluşu (sf. 86 - 94);
- 6 — Müslümanlar ve Dünya Meseleleri (sf. 96 - 106);
- 7 — İlâve : Bandung ve Pan-Afrika hareket (isf. 108 - 117).

Müellif, ilk altı faslın bahisleri içinde bütün Müslüman memleketlere göz atmaktadır. Türkiye, Dr. Hans'ın hususî olarak ehemmiyet verdiği bir Müslüman realitesidir. Belli başlı bir bahis olarak memleketimiz üçüncü fasılda « Der Kemalismus : Kemalizm » başlığı altında yer alıyor (sf. 49 - 52).

On asırlık bir kültürel geçmişimize ve beraberliğimize rağmen İslâmî felsefe ve sosyolojiden yana ilmî literatürümüzün çok fersiz olduğu acı bir vakiydir. Son zamanlarda İzmir, İstanbul ve Ankara'da kaliteli bazı periyodiklere memnuniyetle rastlıyoruz. Fakat uzun nefes ve sabır mahsulü, derlitoplu, sosyal ilimlerin konuları ile ilgili ciddî eserlere rastlamıyoruz. Halbuki, Türkiye, yalnız kendi içinde, kendi dili ile islâmî kültür araştırmalarıyla kalmamalı, Şark ve Garbın mühim dilleri ile de İslâmiyet etrafından neşriyat yapmalı ve kültürel bir otorite merkezi olmalıdır. Böyle sevindirici ânlarla kadar, Garbde ve yeni yeni Amerika'da meselâ Kanada'da yapılan benzer neşriyatı çevremize tanıtmalıyız.

E. E. HIRSCH. Die Gesetzgebung der Türkei auf dem Gebiete des Privatrechtes 1939-1956, in «Zeitsch. f. ausl. und intern. Privat-recht: c. 23, 1958 defter 1, sf. 81 - 115.

Gençlik devresini memleketimizin iki Hukuk Fakültesinde Ticaret Hukuku, Hukuk Felsefesi, Sosyoloji sahalarında tedrisatı ile geçirmiş olan, şimdi Berlin Üniversitesinde çalışan aziz dostumuz Prof. E. Hirsch, Türkiye ile alâkasını her bakımdan muhafaza edegelmektedir. Berlinde Prof. Reuter'den sonra âdetâ «Türkiye elçisi» vazifesini gören Profesör, bilindiği gibi, Türkiyeye geldiği 1934 yılından itibaren Türk hukukiyatını, modern âleme tanıtmak gibi ciddî bibliyografik çalışmaların da sahibidir. İtalya'daki «Kanunların tetkiki için İtalyan Enstitüsü — I. I. d. S. Legis» nün neşrettiği mecmua bu nevi neşriyatının vesikalarını ihtiva eder.

Burada işaret ettiğimiz tetkik, otuz sahifalık bir tahlildir ve 1939 ile 1956 yılları arasında hususî hukukumuz sahasındaki değişiklikleri tanıtmaktadır. Başka kaynakları da bildiren bir girişten sonra; 1) Devletlerarası Hususî Hukuk, 2) Şahsın Hukuku ve Aile Hukuku, 3) Borçlar, 4) Aynî Haklar, 5) Ticarî ve İktisadî Hukuk, 6) İş Hukuku, 7) Hukuk Muhakemeleri Usulü... sahalarında 1939-1956 arasında vâki değişiklikleri belirten Profesör, Türkçeye ve Türk hukukuna müstesna hâkimiyetini bu küçük, fakat teknik bakımdan mühim analizinde de göstermektedir. İki Üniversitemizce daima benimlenen ve bırakılmayan kıymetli Türkolog Hukukçuyu, yabancı illerde Türk Hukuk Kültürünü tanıtmaya yolundaki gayretlerinden dolayı tebrik ederiz.

PROF. H. DUDA — G. D. GALABOV. Die Protokollbücher des Kadi-Amtes Sofia, 1960, München, 1 - 462 sayfa.

Bizde vakit vakit şikâyet konusu olan, bir çok şehirlerde hususi ellere, hattâ bakkal dükkânlarına geçtiği rivayet edilen «eski şeriye sicilleri» meselesi, bu defa Viyana Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü müdürü Prof. H. Duda'yı ziyaret ettiğim zaman tekrar zihnimi işgal etti. Niçin? Ne münasebet? Bir Viyana kütüphanesinde bizim şeriye sicillerine mi rastladım? Hayır. Bir yerde bahsi mi geçti? Hayır. Enstitünün masalarından biri üzerinde 462 sahifalık bir eser gördüm. Müellifini, başlığını yukarıya geçirmiş oluyorum. Eseri karıştırdığımda gözümün önünde muazzam Türkiye'nin çok mazbut Şeriye kayıtlarını ihtiva eden «Defterler» canlandı. Bir elde, bir merkezde toplanmaları, kateloglandırılmaları sık sık günün şikâyet konusu ve arzu mevzuu olan bu «Defterler» birer birer gözlerimin önünde uçuştular. Nihayet masa üzerindeki kitap gibi bir çok kitapları bizde de görmek arzusu belirdi. Halâ devam eden ve her alâkalının da bildiği bu arzunun gerçekleşmesine yardım eder düşüncesile Prof. H. Huda'nın eserini bu sahifelerde tanıtmak istiyorum.

Asırlarca Türk hâkimiyeti altında sulh ve refah asırları yaşamış, nisbî bir adalet rejimine tâbi olmuş olan Balkan memleketlerinin şeriye sicilleri hakkında liste nevinden olsun bir bilgiye vakıf değiliz. Asıl bünyenin, Anadolunun, kültür varlığını ihmal eden bir memleketin Rumeli Vilâyetleri ile meşguliyeti ikinci derecede kalır. Fakat bu bölgede Millî Devletler teşekkül ettikten sonra bu eski Os-

manlı vesikaları toplanmış mıdır? İşte Prof. Duda'nın eseri, Balkanların büyük şehirlerinden olan Sofia Vilâyeti şer'iye sicilleri hakkında bize bir hayli bilgi vermektedir. Buna göre ilk defa iki Bulgar tarihçisi, Balasçef ile İhcief 1904 - 1912 seneleri arasında bu «sicil»lerle meşgul olmuşlar, alâkalıların dikkatini bu ehemmiyetli vesikalara celp eylemişlerdi. Daha sonra Çek Alimi Kabrad ile Bulgar hukukçusu Galabof, Sofia «Halk Kitaplığı — Narodna Biliblioteka»nda bulunan ve hepsi 1192 sicilden ibaret bu vesikaları tetkik etmişlerdir. Fakat kitaplığın 313 numarada kayıtlı bu «Sicilleri» hakkında neşredilmiş her hangi müstakil bir yazı mevcut değildir.

İkinci Dünya Harbinde resmî bir vazife ile Sofia'da bulunan, daha evvelce İstanbulda yaşamış, Türkçeyi bütün şekilleri ve incelikleri ile kavramış genç Alman müsteşriki Dr. H. Duda 1942 senesinde bu «Sicillât Defterleri» ile meşgul olmağa başlıyor. Ertesi sene Sofia'deki Alman Enstitüsü Mecmuası bu meşguliyetten Türkiyat dünyasını haberdar ediyor¹. Profesör, 313 numarada kayıtlı bütün sicilleri not etmiş, İkinci Dünya Savaşından sonra köşesine çekilmiş, bulunan imkânlar dahilinde bu sicilleri tetkike ve bir taraftan da Almancaya tercüme etmeğe başlamıştır. Teşebbüsün başladığı 1942 senesi ile 1960 yılı arasında geçen 18 senelik müddet, işte bu sabırlı çalışmanın mahsulü olan esere meydan vermiş, nihayet Münich'deki «Cenup-Doğu Avrupası Enstitüsü — Südosteuropaische Institute» vasıtasıyla eser neşredilmiştir.

Eserin muhtevası ve sicillerin tertibi, memleketimizde görülmesi arzu edilen çalışmalara bir rehberlik edecek tarzdadır. 1192 şer'iyecilleri, aşağıda sıralayacağımız 17 başlık altında toplanmıştır :

- 1 — Evlenmeler, boşanmalar;
- 2 — Vesayet'ler;
- 3 — Terk edilmiş aile kadınlarının ve çocuklarının himayesi;
- 4 — Satış işleri (hususî efrad arasında, efrad ve Devlet, Vakıf arasında),
- 5 — Veraset,
- 6 — Küçük esnaf işleri,
- 7 — Şahısların talebi üzerine, tahkikat işleri,
- 8 — Gayri menkul satışları,
- 9 — Esir satışları (hususî şahıslar arasında),
- 10 — Esirlerin azad edilmesi,
- 11 — Borçlular,
- 12 — Vekâlet ve selâhiyetler;

- 14 — Şahitlik ve şahitler,
 15 — Vakıfların tanzimi,
 16 — Hıristiyan kliselerinin inşası işleri,
 17 — Öteberi.

Bu on yedi gurup «sicillat» 109 defterden çıkarılmış olup bir kısmı Vidin'le alâkalıdır. XVIII. asra ait 79 (yirmi altısı Sofia, elli üçü Vidin), nihayet XIX. asırla ilgili 19 (yedisi Sofia, on ikisi Vidin) Defterde ??? karar bulunmaktadır. Yukarıdaki 17 bahis, işte bu 109 defterin 8155 yaprağının tahliline dayanmaktadır.

Eserin bir başka müstesna değeri var. Sofia Halk Kütüphanesi 1942 de bombalanmış, bu arada Sofia şeriyeye sicilleri de zayı olmuştur. Eğer 1942 de memur olarak Sofia'da bulunmuş olan Alman Müsteşriki'nin baha biçilmez gayreti ve alâkası olmasa idi bu «siciller» den 1904 - 1012 de onlardan bahsetmiş iki Bulgar âliminin kayıtlarına dayanarak bahsedebilecektik. Yalnız o kadar! lâkin şimdi Sicillat'ın metnine sahip bulunmaktayız. Acaba muhterem müsteşrikin elinde Türkçe metinlerin el ile çıkarılmış suretleri veya foto-kopileri var mı? Yoksa Almanca tercümeyi, asıl metinler üzerinde yapmış ve Türkçe metinleri elde etmemiş midir? Eğer birinci ihtimal mevcut ise Türkiye'de umumiyetle Şer'iyeye Sicilleri ile alâkalı olması lâzımgelen resmî ilim müessesesi bunları elde etmeği düşünebilir. Bu ihtimal mevcut değilse Almanca metninden Türkçeye tercüme, çok sun'î ve yakıştıрма olacaktır. Her ne ise biz buradaki ilmi usul ile tertip edilmiş, kronikleştirilmiş olan Almanca tercüme karşısında hayranlık ve takdir hislerimizle iktifa ediyoruz¹.

Eserin takdiri işini selâhiyet dışı saymakta, bunun iktisat, hukuk tarihçilerimiz tarafından yapılmasını düşünmekteyiz. Biz yalnız «Protokollbücher.....» deki sosyolojik «problem» lerden bir kaçına işaret edeceğiz.

[1] Eserin müellifi bir değil iki görünüyor. İkinci müellif, senelerce İstanbul'daki Bulgaristan Sefaretinde tercümanlık yapmış olan bir Bulgar Hukukçusudur : *G. D. Galabov*. Prof. Duda, görüşmemiz sırasında onun ifa eylediği yardımın pek büyük olduğunu şükranla anlatıyor. Eserin böylece iki müellif ismini taşıması karşısında çalışmadaki paylarının tâynini çok güçtür. Metinlerin tercümesinde ve anlaşılmasında, belki bazı mahallî toponim ve anthroponim'lerin okunmasında ve bilinmesinde Bulgar hukukçusunun müaveneti mühimdir. Fakat teşebbüsün Alman müsteşriki tarafından ele alındığını, ilmi usulün ve sağlam tertibin, nihayet tercümenin Prof. Duda hesabına kaydedilmesi muhakkaktır. Onun on sekiz senelik gayreti ve muvaffakiyeti olmaksızın eser ortaya çıkamazdı.

1 — Eserin bize tanıttığı 16, 17, 18, 19. asırlar Sofyası bütün mânasıyla bir Türk şehridir. Yer ve insan isimleri itibariyle bir Konya, Şer'îye Sicillerinde başka türlü görünmez. Şehirler Bulgar unsurlara ait isimlerde bu Siciller sert ve mahalleri ne kadar da Türk! Şu bir kaç nümuneye dikkat ediniz: Tahinpazarı, Karadanişmend, Üçpınar... ilh. Keza çevre köy adları da buna katılabilir. Sofia civarında bir Karaman köyü! Bir Sofia mer'asında «Yörük Bali Bin Satılık» dan bahsediliyor. Hülâsa Türk toponomi ve antroponomisi (yer ve insan isimleri bilgisi), bu eserden bir çok malzeme çıkarabilir. Buna diğer Bulgar memleketlerinin, nihayet Anadolumuzun Şer'îye Sicillerini toplu halde tetkik etmeden çıkacak sentetik bir neticenin ilâvesi, sosyolojinin yeni iki kolu olarak gelişen iki yeni içtimai ilmin, (yani toponomi ile antroponomi'nin) hesabına kaydedilecek kazançları teşkil edebilir. Prof. Duda'nın eserini ip ucu olarak ele alacak araştırmacı kendi kendisine bu toponim ve antroponomilerin Osmanlı fütuhâtından evvelki tarihlere kadar uzayıp uzamadığını da bir çalışma Hipotezi olarak sorar ve üzerinde durabilir.

2 — Türk aile hukuku tarihi ve sosyolojisi bakımından eser, bir hayli düşündürücüdür. Umumiyetle İslâm hukukunda kadının boşanma hakkına sahip olmadığı yolunda yayılmış bir mütalâa vardır. Fakat «Protokollbücher.....», bize bu hususta örfî bir hukukun mevcudiyetini gösteriyor ve Sofya ile Vidin'de Hıristiyan Bulgar kadını gibi Müslüman Türk kadınının da kadı huzurunda boşandığını gösteriyor. (sf 216, N. 767; keza sf. 221, No. 778, keza sf. 250, No. 890 ... ilh). Demek oluyor ki Türk hukuk tarihçisi ve ona dayanan Türk Hukuk Sosyoloğunu şaşırtan bir malzeme karşısında.

3 — Yine Türk Hukuk tarihini alâkadar eden (aile müessesesine 1917 tarihli aile kararnamesine kadar Devletin karışmaması) meselesi de Sofya Şer'îye Sicilleri karşısında yeni bir istikamet gösteriyor. «Kadı, bir Devlet memuru olduğuna göre onun yalnız Müslüman ailesi işlerine değil, hattâ Hıristiyan ailesi işlerine de «baktığı» görülmektedir. (Sf. 69, No. 264, keza Sf. 105, No. 437 ... ilh).

Eserin bu gibi sosyolojik «problem» ler bakımından tahlili ayrı bir mesele teşkil edeceği için biz yalnız bir kaçına şöyle geçer ayak işaretle kalıyor ve Türk sosyologlarının dikkatini bu «problem» lere çekmek istiyoruz.

Türk kültür tarihi çevrelerinin meçhulü olmayan ve Türkolojiye vaki hizmetleriyle tanınan kıymetli müsteşrik Prof. H. Duda'yı

Türk kültür tarihine yaptığı bu hizmetten dolayı tebrik ederken Viyana Şarkiyat Enstitüsünü ziyaretimiz esnasında gerek kendisinden, gerek diğer Enstitü mensuplarından gördüğümüz alâkaya da teşekkür ederiz.

HIKMET ÇEVİK. Tekirdağ Tarihi Araştırmaları, İstanbul, Ahmet Sait Basımevi, 1 - 274 sayfa.

Türkiye şehirlerinin tarih, ekonomi, sosyoloji bakımından araştırılması, sistemli şekilde ele alınmış değildir. Bir zamanlar, Cumhuriyetin ilk devirlerinde Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti, daha ziyade kendi-konusu itibariyle böyle bir teşebbüse girişmiş ve galiba 20 kadar monografi vücutte getirmiş idi. Sırf tarih, yahut sırf ekonomi gâyesi ile yapılmış tek Türk şehir monografilerinden başka ortada hiç bir şey yoktur.

Geçenlerde Tekirdağ'ın kültür teşekkülleri tarafından vâki bir dâveti kabul ederek gittiğimiz bu şehirde bana hediye edilen bazı vesikalar arasında başlığını yukarıya geçirdiğimiz eser de bulunmaktadır. Bundan on yıl kadar önce neşredilmesine rağmen yeniliğini, bazı istatistik notlar müstesna, muhafaza eden eser, bizdeki iktisadî ve içtimaî ilim çevrelerini son derece memnun edecek bir kaynaktır.

Eser, coğrafi ve toponimik bir fasıl ile başlıyor (sf. 1 - 15). Arkası sıra şehrin başından geçen siyasi maceralar hikâyeye ediliyor. M. Ö. 4000 ile başlıyan ve bugüne kadar devam eden uzun sergüzeşt, eserin 55 sahifesini kaplıyor (11 - 65). Şehirin morfolojisini işaretleyen dinî, kültürel, askerî ve idarî her nevi müesseselere ait, her halde zahmet ve himmetle toplanmış malzeme (sf. 66 - 116) da. Maamafih beldenin tarihi kapanmış değildir. Bundan sonra Hikmet Bey, belli tarihî meseleleri yeniden ele alıyor. İkinci Murat devrinde Rumeli akıncılarının başı olan Turhan Bey ile oğlu (117 - 127), sürgün yeri olarak Malkara ve sürgün şahsiyetler (128 - 136), Evliya'nın tekirdağ ile alâkası (137 - 150), on sekizinci asır başında Tekirdağ'a iltica eden Rakoçi ve Macarlar (151 - 170) ... ilh. bu bahisler arasındadır. Böylece eser beldenin sergüzeştini, vakıalar ve insanlarla birlikte tanıtmaya işini günümüze kadar uzatmaktadır.

Değerli araştırmacı ve Tarih Öğretmeni Hikmet Çevik'in eseri, bizde henüz bir müessese halini alamayan şehir sosyolojisi cereyanının takviyesi için kurulacak «Türkiye şehirleri monografileri» başında yer almağa hak kazanıyor. Türk sosyologlarının, iktisatçıla-

rının, İstanbul'a yalnız iki saatlik mesafede bulunan bu güzel belde-
nin ekonomik ve içtimaî dertleri ve meseleleri ile alâkadar olmağa
artık başlaması lâzımdır. Eğer idarelere kadar gitmek, akademisyen-
ler için zahmetli ise, Anadolu Rumeli Türk şehirleri için Üniversite
ve Fakülte merkezlerinde hususî seminerler yaparak o şehirlerin
yerli idare, iş ve fikir adamlarını bilgi vermek üzere dâvet etmek te
mümkündür. İçtimaî kalkınma ve iktisadî gelişme, birinci derecede
köy ekonomi ve sosyolojisi ile, ikinci derecede hamle verici ve teş-
kilânlandırıcı bir şehircilik cereyanı ile mümkün olabilecektir. Son
zamanlarda beliren «Bölge plâncılığı» hareketini, bu istikamete doğ-
ru yönelmiş görmek isteriz.

E. WILLEMS. **Dictionnaire de Sociologie**, Paris 1961, 1-272 sayfa.

Şimdiye kadar ya felsefe, yahut münferit içtimaî ilimlerden bi-
rinin, meselâ iktisadın veya hukukun, siyasî ilimlerin diksiyonerle-
rinde yer alan sosyolog adları ve sosyolojik tâbirler, son çeyrek asır
zarfında müstakil «Sosyoloji kamusları» na meydan vermektedir.
Memleketimizde de tanınan Prof. A. Cuvillier'nin Portekizli Sosyolog
Prof. E. Villem'dan Fransızcaya intibak ettirme yolu ile çevirdiği
diksiyoner bunların sonuncusunu teşkil ediyor.

Eser hem sosyolojik terimlerin, hem de sosyologların diksiyone-
ri, Türk sosyolojisini temsil eden bir kaç adın da diksiyonerde yer
aldığı görülmektedir.

Sosyoloji dünyamızın âşıklarından biri bu küçük hacimdeki 272
sahifelik Kamus'u tercüme ederse, yalnız yüksek öğretim çevresine
değil, sosyoloji öğrenimi itibariyle bir doğmatizm içinde bulunan or-
ta öğretim sosyoloji meşguliyetleri için de bir fener vazifesini göre-
bilir.

NERMİN UYGUR. **Dilthey Sosyoloji Düşmanı mıdır?** «Edebiyat Fa-
kültesi Felseve Arşivi» 1959 İstanbul, C. 17, Sayı: 2.

Ne bir Fakülte içinde, ne de Üniversite veya Üniversiteler için-
de meslekdaşlar birbirlerinin eser ve yazılarını takip, gerekirse ten-
kit etmiyorlar veya edemiyorlar! İşte bir misâl: İki yıl kadar önce
genç felsefe Doçentlerimizden N.U.'un neşrettiği ve sosyolojik dok-
trinlerle sıkı alâkası bulunan bir etüdden ancak şimdi haberdar ola-
biliyoruz.

Doç. N. U., Alman Sosyoloğu Dilthey'in sosyologlar ve feylesoflar tarafından benimsenmediği noktasından hareket ediyor. Sosyologlar, onu sosyoloji sınırı içine sokmuyorlar. Feylesoflar ise onu sosyolojinin düşmanı sayıyorlar. O halde?

Etüd sahibi, bu çıkmazın içinde yine Dilthey'in eserlerine dayanarak çıkmağa gayret etmektedir. Alman mütefekkirinin «sosyoloji» yi «cakalı bir ad» saydığını, fakat bundan Comte'un kastettiği pozitivist doktrini anladığını, hakikatte ise sosyolojinin kuruluşuna hizmet eylediğini belirtiyor. Zira (insan + cemiyet + tarih) üçlülüğü içinde dolaşan Dilthey, tabiat üstüne gerilmiş olan «sosyal» ın mânasını çok iyi kavramıştır. «İnsan» ın asıl çevresi tabiatta değil, cemiyettedir. Aslında da tabiat ile cemiyet arasında «doldurulmaz bir uçurum» vardır. Hattâ bu iki âlemden evvelkisi, ikinciye göre maddün da sayılabilir. Böylece, «tabiat ile cemiyeti, hususiyetleri ve kuruluşları bakımından birbirinden tamamiyle başka iki varlık» sayan bir mütefekkir, nasıl olur da sosyolôji düşmanı olarak karşılanır?

Mamafih Dilthey Comte'a muhalif bir davranış sahibi de değildir. Ona göre Comte, içtimâî ilimlerin istiklâlini, müsbet ilimlerden ayrı olarak tesis etmede haksızdır. Fakat Alman mütefekkiri, Fransız sosyoloğuna münferit tabii ilimlerin tarihindeki hususiyetleri çok iyi gördüğünü benimsemekten de geri kalmamaktadır.

Edebiyat Fakültesinin, genç felsefe doçenti, Türk sosyolojisine bu etüdü ile —ki Türkiye'de yapılmış bir doktora tezi ile ve ayrıca genişletilerek Almanca neşredilmiş bir eserin hülâsasını teşkil ediyor— kıymetli bir hizmette bulunmuş oluyor. Ancak bir kısım felsefeciler gibi Doç. N. U. da, kendilerine mahsus bir «dil felsefesi» nin tatbikatına bu etüdünü de kurban etmektedir. Hiç de sosyolojik olmayan bu çeşit yazı yazma davranışı olmasa, etüd derinleşmesini bilen bir felsefi kabiliyetin çorak ve kurak felsefe dünyamıza sokulmuş güzel bir hediyesi olarak karşılanabilirdi. Etüd, lisanî patoloji ile alâkalı tarafı bir yana, yine sosyoloji çevremiz için müstesna bir kaynak rolünü oynuyor. Zamanın, bazı felsefe ve sosyal ilim mensuplarında da görülen bu lisanî hastalığı tedavi etmesini umarak etüd sahibini tebrik edelim.

Z. F. Fındıkoğlu

İKTİSAT POLİTİKASI: BİR NOT

Doç. Dr. Oktay Yenal'ın iktisat siyaseti konusunda açtığı tartışmaya ¹ biraz daha açıklığa varılabilir ümidile birkaç düşünce eklemek istiyorum.

1. Yenal, yazıma ² verdiği cevapta, benim için, «fiat mekanizmasının rasyonuna müdahale ile şahsî mülkiyete müdahale, yani idarenin merkezi veya ademi merkezi olması arasında yaptığım ayrımı anlamamış görünmektedir» diyor ³. Oysa ben bu ayrımı başlangıç faraziyeleri arasında zikretmiştim: «mesele üretim araçlarının esas itibarile özel mülkiyetine dayanan bir toplum içinde ele alınacaktır» ².

Buna karşılık Yenal'ın yazısında, bazan müdahalenin devlet üretimi, ademi müdahale ve serbest piyasa düzeninin de özel teşebbüs üretimi ile bir tutulduğunu gösteren cümleler vardır: «sermayedarın halkı istismarına karşı tedbiri devlet işletmeciliğinden beklemek sathî, yanıltıcı ve tehlikelidir» ¹. «Zaten serbest piyasa sisteminin «oyun kaideleri» tekeli menetmiş olduğu için devletin bu türlü istihsal sahalarını ya kontrol etmesi veya üzerine alması gerekir» ¹.

2. Yenal münakaşasının «tam merkezi idare ile tam başıbozukluk arasında değil, az veya çok merkezi karışma üzerinde olduğunu» söylüyor ve müdahalenin optimum sınırlarını belirtmeğe çalışıyor. Benim bütün iddiam, bu sınırların kesinlikli çizilmemiş olduğunu göstermekten ibarettir. Yoksa «Yenal müdahaleye taviz veriyor» yerine cevaz veriyor, açık kart veriyor ifadelerini memnunlukla kullanabilirim. Ama bu iddiamın esasını değiştirmez. Bu temel iddiamı kanıtlamak için, geçen yazımda verdiğim örneklere bir yenisini de katabilirim: Yenal diyor ki, «iktisaden geri kalmış memleketlerde de fiat mekanizmasının istihsale sokamadığı atıl emek varsa —bunun gizli işsizlik şeklinde tecelli ettiği ileri sürülmektedir— fiat mekanizmasını tashih etmek icap edebilir» ¹.

[1] *İktisat Fakültesi Mecmuası*, (c. 20, 1958-1959, no. 1-4); s. 229; s. 233; s. 239; 241.

[2] *İktisat Fakültesi Mecmuası*, (c. 22, 1960, No. 1) s. 129.

[3] *İktisat Fakültesi Mecmuası*, (c. 22, 1960-1961, No. 2) s. 148.

İktisaden geri kalmış ülkelerde, devamlı olarak, açık ve gizli işsizlik var olduğuna göre, fiat mekanizması her zaman «tashih» edilebilecektir. Fakat nasıl ve ne dereceye kadar tashih edilecektir, bu belirlenmiyor.

Demek istediğim, Yenel da iktisadî optimumlara ulaşmak için piyasa mekanizmasını yeterli bulmamakta, devlet için karışma olanakları tanımaaktadır. Ancak bunun derecesi hakkında kesin sınırlar çizemiyor. Böylece «laissez-faire» için plânlama, içinde çelişme taşıyan belirsiz bir kavram olarak kalıyor.

Bütün mesele sosyal optimumlardan uzaklaşan müdahale yerine, onlara yaklaşan müdahale yapılmasını istemektir. Serbest piyasa düzeni, mahiyeti icabı optimumlardan uzaklaşmaktadır. Müdahale, buna yaklaşılmasını da sağlayabilir, büsbütün uzaklaşılmasına da sebep olabilir. Öyleyse müdahalenin prensibine karşı bir itiraz ileri sürülemez, ancak bunun kötü bir uygulaması reddedilebilir.

İlkeler böylece belirtildikten sonra, daha sarîh şeyler ancak somut durumlar üzerinde belirtilebilir. Esasen Yenel, makalesinin sonunda, bunu yapacağını da söylemektedir: «Yukarıdaki düşünceler ışığında Türkiye ekonomisinin meselelerini «Oyunun kaidelerini» sağlam ve müstakar temeller üzerine kurmak —bilhassa para sistemi ve sermaye piyasası— ve âmme hizmetlerinin sınır ve çeşitlerini araştırmak bakımından gelecek bir yazıda ele alacağım»¹. Bunu bir an önce yapması, asıl itirazının müdahalenin ilkesine mi, yoksa uygulanmasına mı olduğu hakkında bize daha açık bir fikir verebilir.

3. Önemli olan, cevapta ileri sürdüğümüz ve yukarıda bazıları tekrarlamaya çalıştığımız itirazlardır. Yenel'in cevabında üzerinde durduğu diğer noktalar, meselenin esasına dokunmamaktadır. «Komşuluk tesirleri» tanımına, yazarın sosyal zararları da sokmuş olduğu, gerçekten dikkatimden kaçmıştır. Ancak bu, benim öne sürdüğüm delilin esasında hiç bir değişiklik yapmaz, sâdece bu delile kendisinin de zaten katılmış olduğunu gösterir.

Öte yandan, tabii tekel hakkında verdiği tarif de benim delilimi kuvvetlendirici niteliktedir. Türkiye gibi piyasası küçük olan ülkelerde, bir tek firmanın «azalan maliyetlerle çalışarak» piyasanın bütün ihtiyacını karşılayabileceği sanayi kolları, ekonomi içinde çok geniş bir yer tutmaktadır. Tarifini kabul edersek, Yenel bütün bu sanayi kollarında devlet işletmeciliğini önermiş olmaktadır. Kastettiği bu mudur?

PROF. DR. MEMDUH YAŞA; **Vergi Yüğü**, (Sermet Matbaası, İstanbul, 1962, ss. XII + 132).

Türkiye'de devlet maliyesi konusunda iktisadî tahlil denemelerinin azlığı, dikkati çeken bir durum. Gerek halk oyunda, gerek siyasi partiler çevresinde, her zaman canlı ve titiz tartışmalara yol açan vergi yükünün dağılışı meselesinin sistemli bir incelemesi ise şimdiye kadar hiç denenmemiştir. Profesör Memduh Yaşa'nın eseri, bu boşluğun doldurulmasına doğru atılmış bir adımdır. Doğrusu yazar, Türkiye için vergi yükünün dağılışı meselesini ele almış değildir. Bu kitap bir metodoloji ve iktisadî tahlil denemesidir. Yazarın amacı, kitabının alt başlığında da belirttiği gibi, «vergi yükü hesaplama usullerini» mukayeseli bir şekilde göstermektir.

Yazarın vergi yükü konusunu böyle dar bir çerçeve içinde almış olması belki tenkit edilebilir. Nitekim yabancı ülkelerde, vergi yükünün hesaplanmasında yöntem meseleleri, hep **empirique** çalışmalara temel olmak üzere ele alınmıştır. Bu incelemelerde vergi yükünün tutarının, dağılışının hesaplanmasına esas olan varsayımlar belirtildikten sonra, belli bir dönem için, bir takım hesaplar yapılmakta, sonuçlara varılmaktadır. Ancak Profesör Yaşa, niçin böyle bir araştırmaya girişmediğini de belirtiyor: «Memleketimizde vergi yükünün gelir gruplarına dağılışını hesaplamak için lüzumlu bir malzeme maalesef mevcut değildir. Böyle bir hesap yapmak, bu itibarla, bilhassa münferit araştırmacılar için, şimdilik imkânsızdır» s. 5-6). Gerçek payı taşımakla beraber, bu yargı biraz fazlaca kesindir. Elbette ki, memleketimizde vergi yükünün gelir gruplarına dağılışını hesaplamak, imkânsızlık derecesinde güçlükler yaratan bir konudur. Fakat vergi yükünün gerçek gelir kümeleri arasındaki dağılışını değil de, hiç olmazsa bazı meslek grupları arasındaki dağılışını hesaplamak, kaçınılmaz bir takım varsayımlar altında, mümkündür. Bununla beraber yazar, meslek grupları, ya da gelirin kaynağı (emek, sermaye ve bu iki unsurun karışımından sağlanan gelirler) itibarile vergi yükü hesaplamalarını, elverişli ve mânidar bulmadığını yazmaktadır (s. 54). Elbetteki bu çeşit tahliller, ancak alınan kümenin bütünü için bir anlam taşır, bireylerin durumları hakkında, her zaman, bir takım yanlış sonuçlara götürebilir. Fakat bütün hakkında, bu çeşit hesaplamalardan doğru sonuçlar çıkarmak mümkündür.

Bu itibarla, bu çeşit vergi yükü hesaplarından «vergi tedbirlerine esas olabilecek doğru neticeler çıkarmak mümkün değildir» (s.

54) demek, hiç değilse memleketimiz bakımından, fazla kesin bir yarıdır. Ancak yazar, bu çeşit vergi yükü hesaplarının faydasına inanmış olsaydı bile, belki gene de böyle bir hesaplama yapmak yoluna gitmiyecekti. Çünkü o, bu eserde sâdece nazari bir araştırma yapmak amacındadır. Tek vergi yükü (emek gelirleri yüzdesi olarak gelir vergisi), vergi grupları yükü (toplam vergi yükünün vasıtalı ve vasıtasız olarak bölünüşü¹ rakamları sadece bazı yabancı ülkeler için verilmekte, toplam vergi yükü hakkında da sâdece bir ülke hakkında, misal değeri olan bir rakam verilmektedir (s. 121). Oysa Türkiye için, bu rakamların hepsini vermek, kaynak göstermek, gerekli kayıtlamaları yapmak şartı ile mümkündür. Ancak yazar, yukarıda da belirttiğimiz gibi, salt metodolojik bir inceleme yapmak arzusunda olduğundan, vergi yüküne ait aldığı bir kaç diziyi sâdece örnek olarak koymuştur.

O halde, bu eserde, her şeyden önce yazarın incelemeyi hedef tuttuğu meselelerin tahlilini aramak daha uygun düşer. Bu açıdan bakılınca, eserin konuyu pek yakından, inceliklerine inerek kavradığını söylemek gerekir. Birinci fasılda, sübjektif vergi tazyiki, verginin tesirleri, âmme masraflarının tesirleri gibi yavaşık konular incelendikten sonra, ikinci fasılda (vergi/gelir) oranında, payın ve paydanın çeşitli şekillerde alınması ile ortaya çıkacak değişik vergi yükü hesaplarına işaret ediliyor. Dördüncü fasıl, verginin in'ikâsına dair kabul edilen faraziyeler ve bunların tartışması olduğuna göre, konunun sistemli incelemesi, «gelir gurupları itibariyle vergi yükü» başlığını taşıyan üçüncü fasıl ile «Toplam vergi yükü» ne ayrılmış olan beşinci fasılda yer almaktadır.

Bu iki fasılda da, gene vergi yükü oranının (vergi / gelir) pay ve paydası inceden inceye tahlil ediliyor. Tabii verginin nerede bittiği, yapılan ödemelerin nerede vergi nitelikli bir harç olmaktan çıkıp, (yardımlı da olsa) fiat sayılabilecek bir katılma şekline girdiği, dikenli bir mesele olarak ortaya çıkmaktadır. (Üniversite harçları vergi sayılmalı mı?) Ancak yazar oldukça kesin sınırlar çizmemize imkân verecek bir takım kıstaslar vermektedir. Vergi yükü payının hesaplanması konusunda diğer iki güç mesele de şunlardır: Sosyal mükellefiyetler ve enflasyonun vergi yükü, vergi sayılacak mı? Birincisi, yazarın da belirttiği gibi, bir seçiş meselesidir. Sosyal mükellefiyetler vergi sayılarak ve sayılmıyarak ayrı ayrı hesaplamalar yapılabilir.

[1] Kitaptaki tabloda bir baskı hatası var. «Vasıtasız» yazılı sütun «Vasıtalı», «Vasıtalı» yazılan sütun «Vasıtasız» olacak, s. 45.

Enflasyonun dağıttığı vergi yüküne gelince; bunu paya katmak çok daha güçtür, meseleyi sadece bir emisyon hacmi meselesi olarak almak da tatminkâr bir yaklaşım değildir².

Çeşitli vergi yüklerinin, gelir grupları arasında dağıtılması, asıl güçlük yaratan mesele. Yazar burada vasıtalı vergilerin, aile bütçeleri ile yardımcı ile çeşitli gelir seviyeleri arasında nasıl dağıtıldığını incelikleriyle izah etmektedir.

Beşinci fasılda, «Toplam vergi yükü» kavramı incelenmektedir. Burada millî gelirin tarifinde, piyasa, ya da üretim etkenleri fiyatlarının esas alınmış olmasından doğacak farklar tahlil ediliyor. Ayrıca, (vergiler / millî gelir) oranını anlamı, yanlış yorumlama ihtimallerine karşı, oldukça keşin bir şekilde gösteriliyor. Bu oran, millî gelirden kamu harcamalarına giden kısmı göstermez. Fakat kamu kesimi üretiminin, (ya da aktarma giderlerin, transfer'lerin) finansmanı için, vergi olarak toplanan gelirlerin millî gelir içinde tuttuğu payı gösterir. Daha kesin bir deyişle, vergiler bu kamu mallarına ve transferlerle olan siyasal kollektif talebin tatmini için, fertlerin ödedikleri miktarı gösterir. Bunun millî gelir içindeki payı ise, kamu malları ve transferler için, vergi şeklindeki finansmanın millî gelir içindeki payıdır.

Yöntem meseleleri, sonradan bakıldığında gösterdikleri kolaylığa rağmen, ilimde en güç ilerleme yapılabilen bir alandır. Esasen ilmi, çeşitli meselelerin çözümlenmesine yöneltilmiş bir yöntem düzeni olarak da tanımlayabiliriz. Profesör Yaş, çeşitli tanımları, varsayımları, **convention**'ları bütün ayrıntıları ile belirterek vergi yükü konusunda, hem nazariyeci ve hem de uygulamacı için çok yararlı bir metodoloji eseri yazmıştır.

Kenan Bulutoğlu

[2] Bu mesele hakkında bkz : K. Bulutoğlu, *Vergi Politikası*. (İstanbul 1962), fasıl 13.

PROF. DR. BESİM ÜSTÜNEL. Avrupa Müşterek Pazarının Türk Ekonomisi Üzerindeki Muhtemel Tepkileri, (Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara, 1962), V + 130 sayfa + 8 ek halinde tablolar.

Siyasette yönetici çevrelerin, aydınlanmış sorumlu kişilerin çok yakından ilgilendikleri ve izledikleri memleket meselesi, şüphesiz «Plânlı kalkınma» veya daha somut şekliyle «Kalkınma Plânı» dır. Ancak Türkiyenin Ortak Pazar'a katılması meselesi de, onun içinde, ona yakın ilgi toplamaya devam ediyor. Geçenlerde Profesör Feridun Ergin, Ortak Pazar'ın, Türkiye için taşıdığı önemle orantılı bir inceleme konusu yapılmamış olduğundan şu satırlarla şikâyet ediyordu :

«Ortak Pazar meselesinin, iktisadî ve siyasi mukadderatı bakımından asıl önem arzettiği memleket, Türkiyedir. Buna rağmen, ilmi ağırlık taşıyacak ve neticeye tesir edecek bir etüd hazırlamak üzere teşebbüse dahi geçilmemiştir» (Cumhuriyet, 14 Ocak 1962).

Öyle sanıyorum ki, Profesör Üstünel'in eseri hem «ilmî ağırlık» taşımakta, hem de «neticeye tesir edecek» niteliktedir. Sayın Ergin 1962 yazı ortalarından piyasaya çıkmış olan bu eserden ya haberdar değildir, ya da aradığı nitelikleri onda bulamamıştır. Birinci ihtimal doğruysa duyurmak için, ikinci ihtimal doğru ise, farklı görüşte olduğum için, fakat her halde bu konuda yazılmış ilk «quantitatif» inceleme olduğu için, eserin kısaca tanıtılmasında fayda görüyorum.

Kitapta, Türkiye Odalar Birliği tarafından Ortak Pazar'ın Türkiye ekonomisi üzerine yapacağı tesirler hakkında Prof. Dr. Besim Üstünel'e yaptırılan araştırma sonuçlarını toplayan asıl rapordan başka, bu rapor hakkında Prof. Sadun Âren ve Doç. Dr. Osman Okyar'ın düşünce ve değerlendirme yazıları (14 sayfa) ve Üstünel'in yapılan tenkitlere verdiği cevaplar (5 sayfa) da yayınlanmıştır.

Profesör Üstünel, önce Ortak Pazar karşısında Türkiye'nin yerini bol istatistikli bir bölümde (bölüm II) göstermeğe çalışıyor. Bundan sonraki bölümde (III), bugünkü şartlar altında, Ortak Pazarın tam olarak kurulmasından sonra, Türkiye'nin dışarıda kalma durumu ile katılma durumu arasındaki net farkı, başka bir deyişle katılmakla sağlıyabileceği net kazancı ölçmeye çalışıyor. Araştırmanın ağırlık merkezi de bu bölümdür. Bu bölümde Ortak Pazarın son

safhasının da aşılmış olduğu faraziyesi altında, Türk ekonomisinin 1960 yılında, tam üye olarak katılmasının sağlayacağı net kazancın ölçülmesine çalışılmaktadır.

Bu net kazanç, şu kalemlerden sağlanacak kazanç ve kayıpların net sonucu olarak düşünülmüştür: (1) himayeli ihracat, (2) dış ticaretin serbestliğe kavuşmasının sağlayacağı refah artışı, (3) ticaret hadlerinin değişmesinin sağlayacağı kayıp veya kazanç, (4) dış yardımlardan ve sermaye hareketlerinden doğacak kayıp veya kazançlar, (5) sanayinin uğrayabileceği zararlar, sağlayabileceği kazançlar.

İhracat kaybı şeklinde uğrayacağımız zararlar, Ortak Pazar'ın üye olmayanlara uyguladığı tarifenin ve bu mala olan Ortak Pazar içi talebin bir fonksiyonudur. Ortak Pazar dışı kalacak ülkelerde uygulanan vergi kadar **subvention**, Ortak Pazar'a girmiş olmanın etkisini yapacağına göre; dışarıda kalmakla uğranılacak maksimum zarar (veya girmekle sağlanacak kazanç), bu yapılacak toplam **subvention**'lara eşittir. Yazar bu kazancı şu formülle gösteriyor: $L_{max} = K \times t / (100 + t)$. Burada K = altılara ihracat, t = Ortak Pazar dışı tarife oranıdır.. Telâfi edici fiat indirimi; $P = t / (100 + t)$.

Bu formüle dayanılarak 1960 yılındaki ihracatımız esas alınmak suretile, 1960 yılında, gerçekleşmiş bir Ortak Pazarın tam üyesi olmamızın sağlayabileceği net kazanç hesaplanmıştır. Böylece bulunan rakam sırf altılara Ortak Pazar'ı için 1960 ihracatına göre 5,8 milyon dolar, 1959 - 60 ihracat âzamilerine göre 11 milyon dolardır. Eğer bu pazara yediler de katılırsa, kazanç 1960 ihracatına göre 8,1 milyon, 1959 - 60 azamilerine göre 13,5 milyon dolardır.

Ortak Pazar Üyesi olmanın yeni sürüm imkânları açması karşısında; uzun vâdeli (15-20 yıllık intibak döneminden sonra) üretim elâstikliklerinin kalem kalem dikkate alınması ve Ortak Pazar'a satılmadığı takdirde ihraç mallarımızın başka ülkelere satılması imkânlarının, Ortak Pazar içinde sâdece satışı sağlamaya yeterli **subvention**'ların dikkate alınması ile yapılan ikinci tahminde, sonuç biraz değişmiştir. 1960 için tahmin 13,5 milyon'a çıkmış, 1959-60 azamilerine göre ise 15 milyona yükselmiştir. Birinci tahminde artış % 130 ikincisinde ise % 36 dır. Yedilerin katıldığı bir Ortak Pazar için bu iki rakam, sırasile 17,7 ve 23,5 milyon dolar olmuştur.

Ortak Pazar üyeliğinin, net ithalâtı artırması sayesinde sağlanacak refah artışı (gümrük ödenmeyişi sebebiyle müstehlik rantı) da 5 milyon olarak hesaplanmıştır.

Sermaye hareketlerine gelince, dış yardımlardan 6,5 milyonluk bir kazanç tahmin edilmektedir. Bu rakam Ortak Pazara girme sa-

yesinde elde edilecek 40-50 milyon dolarlık bir «munzam dış finansman imkânı»nın sağlyacağı «faydadır». Ancak Ortak Pazar'a üye olmanın, her yıl 40-50 milyon dolarlık ek bir yardıma nasıl sebep olacağı açıklanmadığından, bu kalemdeki rakamın hiç bir dayanağı yoktur. Özel sermaye hareketlerinden ise herhangi bir net kazanç sağlanacağı umulmamakta, belki sermaye çıkışı olabileceği bile düşünülmektedir. Fakat bu kalemde kayıp veya kazanç olarak hiç bir miktar yazılmamıştır. Ticaret hadlerindeki değişmelerin ise, gerçekçi bir tahminle 5 milyon liralık net zarara sebep olacağı tahmin edilmiştir.

Böylece, 20-25 yıllık bir geçiş dönemi de hesaba katılarak, Ortak Pazar'a üye olmanın Türkiye'ye sağlyabileceği ölçülebilir kazançlar, yukarıda kaydettiğimiz dış yardımlar kaleminde iyimser davranılmış olmasına rağmen, 20 milyon, azami bir hesapla 25 milyon dolar olarak hesaplanmaktadır. Başka bir deyişle, üye olmakla olmamak arasındaki fark ihracatımızın % 8 ini aşmamaktadır.

Ancak yukarıdaki tahminlerde, Ortak Pazar'a katılmanın sebep olacağı en önemli net kayıplar kalemi, **qualitatif** bir kısa tahliller geçirilmiştir; bu, doğuş halinde bulunan sanayimizin tasfiyesinin sebep olacağı kayıplardır. Yazar bu kalemle ilgili incelemelerine **quantitatif** ifade vermeye imkân bulamadığını söylüyor. Sanayi teknolojisindeki değişmelerdeki sür'at, 15 - 20 yıl sürecek geçiş döneminin sonunda, sanayide nisbi maliyetlerin ne olacağını tahmin etmeyi çok zorlaştırıyorsa da, durum hiç değilse **bugün** için daha ince bir maliyetler tahlili ile ele alınabilirdi. Ne var ki yazar, sadece bazı sanayi kollarımız üzerindeki eleyici tesirlere (bu tesirler oldukça yaygındır) işaret etmekle yetiniyor, bundan çıkacak zararları miktar olarak ölçmeye kadar gitmiyor.

Araştırmadan ortaya çıkan, derin bir kötümserliktir. Ortak Pazar'ın, sanıldığı gibi, Türkiye'nin geleceğinin düğümlendiği hayati bir mesele olmadığı, gerçekçi araştırmalara dayanılmadığı sürece bir takım efsanelerle beslenmeye elverişli olduğu daha iyi anlaşılmalıdır. Ortak Pazar, sanayileşmiş ve tamamlayıcı sanayilere sahip ülkeler için, gerçekten geniş ölçüde dış - kazançlar (external economies) sağlamak suretile gelişmeye büyük ölçüde yardımcı olmaktadır. Ancak biliyoruz ki, dış-kazançların tesiri, daha çok azalan maliyetlerle çalışan **sanayi kesiminde** görülür. Tarım kesiminde bir üretim etkeni olarak toprağın sınırlı oluşu, artan maliyetlere sebep olmakta, daha büyük pazarın tarımsal gelişmede açacağı ufukları daraltmaktadır. Ayrıca hızlı artan nüfusumuz, ihraç malı gıda maddelerinin, sa-

nayi ham maddelerinin, yerli piyasadaki almaşık (alternatif) değerini yüksek tutmaktadır. Ortak Pazar'ın en uygun etkileri, maliyet durumu elverişli olan sanayiler üzerinde yaptığını; doğrudan doğruya 1960 yılında Ortak Pazar'a tam üye olunduğu takdirde ihracattan sağlanacak kazançları gösteren tablo ile (II, tablo 2), aynı kazançları 15 - 20 yıllık bir intibak döneminin sonu için tahmin eden tablonun (II, tablo 10) karşılaştırılmasından da anlıyoruz. Gerçekten ilk tabloda pamuklu mensucat ihracatından sağlanacak kazançlar diğer maddeler arasında 9. sırada yer aldığı halde, sonraki tabloda ikinci sıraya geçmektedir. Aynı şekilde halı, seccade ve kilim de 12 ncilikten yedinciliğe yükselmektedir. Nisbi üstünlüğe sahip olduğumuz sanayi kalemleri arttığı oranda, Ortak Pazar'da yeni sürüm imkânları da dikkate değer bir şekilde artacaktır. Ancak Türk sanayii henüz emekleme döneminde olduğundan, ücretlerin düşük olmasına rağmen, gelişme tesiriyle değil, daha çok elenme tesirile karşılaşacaktır.

Yazar, Ortak Pazar üyeliğinin sağlıyacağı avantajların, uzun süreli bir uzatımda da (1980 için), nisbi olarak değişmeyeceğini tahmin etmektedir.

Son bir bölümde Üstünel, Ortak Pazar'a katılmanın sağlıyabileceği kazançların büyük görülmemesine (milli gelirin % 0,5 i) rağmen, eğer Hükümet siyasi sebeplerle katılmağa karar verirse, ne gibi tavizleri koparmağa çalışmasının uygun olacağını inceliyor. Burada, bazı konularda, ekonomimiz için müddetsiz ve işleyişi Türk Hükümetinin arzusuna bırakılmış koruma imkânları istenmektedir. Profesör Aren'in de belirttiği gibi, bu şartların «karşı tarafça kabulüne imkân yoktur».

Bu incelemeden de anlaşılıyor ki, Türkiye için Ortak Pazara girme sayesinde kalkınma diye bir program yok, hızlı bir kalkınma sayesinde Ortak Pazar'a girmeyi kazançlı hale getirme programı vardır.

Kenan Bulutoğlu

A. O. HIRSCHMAN. **The Strategy of Economic Development**: Yale University Press, 1959. 217 sayfa.

A. O. Hirschman'ın «The Strategy of Economic Development» başlığını taşıyan kitabı «A Fantasy on Economic Development» başlığını taşıyorsa, belki içindeki teze çok daha uygun olabilecekti. Yazar, bugüne kadar geri kalmış memleketlerle ilgili olarak iktisat literatüründe yerleşen kanaatleri bir tarafa bırakarak, kalkınmayı hâzırlıyacak kuvvetleri bunların dışında aramaktadır. Kitabın ilgi çekiçi yönü, yerleşmiş kanaatler konusunda uyandırdığı şüphe ve bu şüphelerin okuyucuyu düşünmeye sevketmesidir. Ayrıca, geri kalmış memleketlerde kalkınma için gerekli bütün istihsal faktörlerinin arzı elastik olsa dahi kalkınmanın gerçekleşmeyeceğini belirtmesi, konuya yeni bir görüş açısı getirmektedir. Kitabın fanteziye kaçan yönü de kalkınmayı sâdece bir dengesizlikler zincirinin, çeşitli tazyikler ve gerginliklerin yol açacağı yaratıcılığa bağlamasıdır. Geri kalmış memleketlerin her an bol bol karşılaştıkları tazyikler ve gerginliklere, ileri sanayi memleketlerinde görülmedik çapta dengesizliklere rağmen kalkınmıyor olmaları, hattâ bu gibi olayların çoğu zaman sosyal ve siyasi huzursuzluklara da yolaçarak bu memleketleri bir çıkmaza sürüklemesi, ileri sürülen tezin pek de sağlam temellere dayanmadığını göstermektedir.

Yazara hakkını vermek için dayandığı varsayımlar ve kitabın dayandığı temel tezi özetliyelim. Hirschman'a göre iktisadi kalkınmayı engelliyen, tasarrufların yetersizliği değildir; Batı standartlarına göre yaşama marjında bulunan ilkel topluluklar zaman ve enerjilerinin, istihsal kaynaklarının büyük bir kısmını istihlâkle doğrudan doğruya hiçbir ilgisi bulunmayan merasimler, hediye vermek v.s... gibi faaliyetlere ayırabilmektedir. Zenginlerin, lüks ve gösteriş gayesile yapılan istihlâki, yaygın iddihar, verimli olmayan yatırımlar da buna eklenince; bu memleketlerde «potansiyel tasarruflar» in sanıldığından çok daha yüksek olduğu görülür. Kâr ümitleri yükseldikçe kapital arzının şaşılacak bir elastikiyet göstermesi de kalkınmayı sınırlayıcı bir faktör olarak kapitalin mühimsenemeyeceğine işaret eder. Diğer taraftan müteşebbis yokluğu da söz konusu değildir; bu memleketlerde bir «yedek müteşebbis ordusu» mevcuttur. Sâdece bilgi ve tecrübe yetersizliği, dar bir «zaman-ufku» dolayısıyla bu kabiliyetler sanayi değil, fakat ticaret ve toprak alışverişine yönelmektedir. Her ırk istihsalle ilgili teknik bilgiyi öğrenebileceğine

göre, bu vasfın eksikliği de kalkınmayı sınırlayıcı bir faktör sayılamaz.

Geri kalmış memleketlerin bu özellikleri gözönünde tutulduğunda, sanayi memleketlerindeki konjonktürel işsizlik hali ile kalkınma arasında bulunduğu iddia edilen farkın gerçekte bulunmadığı görülecektir. Bütün mesele, Batı'dan kolayca aktarılabilecek teknik, kullanılmıyan tasarruf kabiliyeti, gizli teşebbüs kabiliyeti ve işgücünde bulunan vasıfları bir araya getirmektir. Bu da, bir depresyon sonunda bütün istihsal faktörlerini bir araya getirmekten daha zor, fakat pek de farklı olmıyan bir iştir. Geri kalmış memleketlerin kalkınma pontansiyelinden yararlanamamaları, ilgili kararları gereken çapta ve sür'atle verememeleri, fizikî engeller değil fakat karar verme mekanizmasının yetersizlikleri ile ilgilidir. Öyleyse, bu faktörlerin bir araya gelmesini sağlayacak tazyikler, uyarımlar ve dengesizliklerin kalkınmayı hazırlayan yaratıcı bir yönü vardır.

Kalkınmayı «dengesizlikler zincirine» bağladığı için yazar, «dengeli büyüme» doktrinine çatmakta, yeni bir anlam verdiği «uyarılmış yatırım» larla büyümenin nasıl yığımlı olabileceğini açıklamaktadır. Bizce, bir bakımdan, yazarın tezi talep ve arz yönünden denge arıyan doktrinden farklı değildir; çünkü, kendisi de, uyarılmış yatırımları talep ve arzdeki tamlama (complementarity) ya bağlamaktadır. İki görüş arasındaki fark, birinci tez bir yatırım programına dayandığı halde, Hirschman'ın özel teşebbüs için kâr marjlarını yükseltecek müşevvikleri araması ile ilgilidir. Hattâ, kitabının sonunda, kalkınma plânlarını kimsenin pek ciddiye almadığını belirtmektedir. Bu bakımdan, özel teşebbüsün dengesizlikler dolayısıyla yükselen kâr marjına bağlanan uyarılmış yatırım, dengeli büyüme doktrininin hiç olmazsa bir yatırım programı devresinde sağlanmasını ileri sürdüğü tamlamanın, piyasa mekanizması yolile bir zaman süresi içinde sağlanmasından başka bir şey değildir.

Hirschman'ın, uyarılmış yatırım anlayışı, iktisadî kalkınmayı âdeta kendi kendine kolayca ortaya çıkabilen bir olay haline getirmektedir. Talep ve arz yönünden, yapılan her yatırımın finansman güçlükleri, teknik personel yetersizliği, ithal imkânlarının sınırlılığı, kalıplaşmış müesseseler v.s. gözönünde tutulmaksızın otomatik olarak yeni bir yatırımı uyarabileceğine inanmak, kalkınmanın hiç de bu kadar rahat bir düzeyde gerçekleşmediğine her an tanık olan bir memleket mensubu için imkânsızdır.

Kitabın en ilgi çekici bulduğumuz kısmı, «The Role of Disturbances» başlıklı 9 uncu faslıdır. Geri kalmış memleketlerin geniş

çapta maruz kaldığı enflasyon, dış ödeme güçlükleri ve nüfus tazyikinin, kalkınma sırasında nasıl doğduğu ve kalkınmayı nasıl etkilediği incelenerek bu güçlüklerin aslında hiç de üzülecek hususlar olmadığı belirtilmektedir. Bu güçlüklerin yarattığı dengesizlikler yeni yatırımları uyararak, kalkınma için gerekli yaratıcı kuvvetleri harekete geçirebilecektir.

Burada, enflasyon ve dış ödeme güçlüklerinin doğuşu konusunda yazarla birçok fikirleri paylaştığımızı açıklayalım. Geri kalmış memleketlerden enflasyonun ve dış ticaret güçlüklerinin sadece istihlak ve yatırım talebinin carî fiyatlarla mecmu hasılayı aşması ile izah edilemeyeceği ve strüktürel dengesizliklerin oynadığı rol konusunda yazar, makro-ekonomik tahlillerin gözü kapalı olarak geri kalmış memleketlere uygulanamayacağını çok iyi belirtmektedir. Ancak, bu güçlüklerin yarattığı dengesizliklerin kalkınmayı nasıl harekete geçireceğini açıklarken, meselelerin sadece bir yönünü gördüğü, diğerini ihmal ettiği için, gerçeklerden bir hayli uzaktır. Meselâ: döviz gelirlerindeki şiddetli düşüşlerin ithal mallarını ikame edici sanayilerde kâr hadlerini yükseltip, kalkınmayı destekliyeceğini ileri sürmektedir. Gerçekten, döviz sıkıntısının teşvik edici yönünü Türkiye'de de müşahade etmiş bulunuyoruz. Ancak, aynı meselenin ikinci yönü de ithal edilemeyen kapital teçhizatının yatırımların olgunlaşma süresini uzatması, ithal edilemeyen hammaddelerin âtıl kapasiteye yolaçmasıdır. Döviz sıkıntısının bir bilânçosu çıkarılsa, herhalde menfi tesirleri müsbet tesirlerinden daha az çıkmıyacaktır.

Okuyucuyu âdeta isyana teşvik eden iddia, sür'atli bir nüfus artışının kalkınmayı teşvik edici kuvvet olarak sayılmasıdır. Bizce, yazar, dört yıl resmî iktisadî müşavir ve özel uzman olarak bulunduğu bir Lâtin Amerika memleketindeki —Kolombiya— durumu genelleştirmekle hatalı bir görüşe varmaktadır. Nüfus yoğunluğu çok düşük ve nüfus artışlarına artan randımanlar bulunduğu kabul edilen Lâtin Amerikan memleketleriyle, herhalde, Hindistan, Çin, Pakistan ve Orta Doğu memleketlerinin pek de bir ilgisi yoktur.

Hirschman'a göre nüfus tazyiki, kalkınmanın temel faktörü olan yatırım kabiliyetini harekete geçirmektedir. Hayat standardının düşmesi tehlikesi karşısında doğan bir tepki mekanizması ile toplum nüfus tazyikinin tesirlerini hafifletmek gayesile kıymetli tecrübeler edinecektir. Geri kalmış memleketlerde vasıflı işgücü, kapital ve teşebbüs kabiliyetinin potansiyel olarak mevcut bulunduğu ve bütün meselenin bunları bir araya getirecek tazyiki yaratmak olduğu görüşü, kaçınılmaz şekilde yazarı bu sonuca götürmektedir. Yazarın iddi-

asının aksine, nüfus tazyikinin mevcut işlerin daha fazla şahıs arasında bölünmesiyle atâleti artırması da mümkündür. Yahut, Türkiye'de devlet kadrolarında açıkça görüldüğü gibi, daha fazla şahsa iş bulabilmek için bürokrasiyi artırması hiç de küçümsenemeyecek bir menfi etkidir. Tabii, nüfus tazyiki altında toprakların parçalanarak cüce işletmelerin doğması, arazi açmak için ormanların yakılması v.s. gibi geri kalmış memleketlerin büyük bir kısmı bakımından mevcut tehlikeler üzerinde hiç durulmamaktadır.

Yazarın tek-yönlü görüşü, nüfus tazyikinin yatırım yapma kabiliyetini yükselteceğini ileri sürerken, aynı olayın tasarrufları ve kapital formasyonunu azaltıcı yönünü ihmal etmesine yolaçmaktadır. Bu ihmal de, yine, geri kalmış memleketlerle ilgili varsayımlarına bağlanabilir. İlgi çekici bir nokta da, nüfus tazyikinin şehirleşme ile beraber yürüdüğü hallerde daha fazla sosyal yatırımlara, meskene ihtiyaç göstermesi dolayısıyla özellikle faaliyeti teşvik edici olacağı iddiasıdır. Meskenlerin sınaî yatırımlarla tasarruflar için rekabet edeceği, sosyal yatırımların sür'atle artacak yerde kamu hizmetlerinin kalitesinin sür'atle düşeceği, şehirlere dökülen gizli ve açık işsizliğin yaratacağı sosyal dâvalar, yazarın üzerinde dahi durmadığı konulardır. Özellikle, nüfus artışı yüksek gelirli sınıflarda olduğu takdirde, bu tepki mekanizmasının daha kolay harekete geçeceğini belirtmesi, gerçekte nüfus artış tazyikinin köy ve şehirdeki düşük gelirli sınıflarda görülmesi olayını dahi bir tarafa iterek gerçeklerden ne kadar uzak kaldığına işaret eder.

Kitabın, sadece tek yönden ele alınan iddialara yer vermesi ve geri kalmış memleketlerin çoğu için vârit olan gerçekleri görmezlikten gelmesi dolayısıyla, ileri sürdüğü kalkınma stratejisini ciddiye almak pek mümkün değildir. Bununla beraber, muhayyileyi ve düşünmeyi her adımda tahrik etmesi, alışlagelmiş kalıplar dışında yeni bir ufuk araması, kitaba okumağa değer kitaplar arasında bir yer vermektedir.

Gülten Kazgan

FRANÇOIS PERROUX. **Le IVe Plan Français (1962 - 65)**. Que sais-je serisinden; Presses Universitaires de France, 1962. 126 sayfa.

Tanınmış Fransız iktisatçısı Pierre Massé'nin yönetimi altında hazırlanan dördüncü Fransız Plânı (1962 - 65) diğer bir büyük Fransız iktisatçısı, François Perroux, tarafından özetlenerek tahlil edilmekte ve okuyucuya sunulmaktadır. Kitabın gayesi, bütün vatandaşların refahını etkileyebilecek olan planın, herkesin anlayabileceği bir açıklıkla ortaya konarak münakaşasına ve değerlendirilmesine imkân vermektir. Nitekim, Prof. Perroux, kitabının hemen ilk sayfalarında demokrasi düzenindeki bir memlekette «endikatif» mahiyette de olsa planda tesbit edilen gayelerin, bu gayelere ulaşmak için gerekli vasıtaların kamu oyuna sunulması lüzumunu belirtmektedir.

Serbest teşebbüs ve piyasa ekonomisine dayanan kapitalist sistemin istikrarsızlığı ve iktisadî refahın bölüşülmesinde doğurduğu aksaklıkları düzenlemek ve kapitalist sistemi kurtarmak için başlıca çâre olarak yazar iktisadî plânlamayı görmektedir. Bugün Fransa gibi serbest teşebbüs ve piyasa ekonomisine dayanan memleketlerde uygulanan plânlar ise «endikatif» mahiyette olup, Doğu blokuna dahil memleketlerin «emperatif» plânlarından çok farklıdır.

Plânın stratejisi ile ilgili çok önemli bir noktada P. Massé ile F. Perroux arasında bir görüş ayrılığı olduğu anlaşılıyor. P. Massé, dördüncü Fransız Plânı ile ilgili olarak «endikatif plan» yerine «aktif planlama» deyimini tercih etmektedir; çünkü plan, belirli tedbirle, çizdiği anahatlar dahilinde gayelerin gerçekleştirilmesini sağlayabilecektir. Bu bakımdan, dördüncü Fransız Plânının emperatif plânlamadan daha az kuvvetli olmakla beraber endikatif plânlamadan daha fazla tatbik kabiliyeti taşıdığı kanaatindedir. Oysa, Prof. Perroux kitabın altıncı ve sonuncu «Le plan et les interrogation du public» başlıklı bahsinde kendi görüşlerini açıklarken, 4'cü Plânın tatbik kabiliyeti konusunda şüphelerini de belirtmektedir. Yazara göre, plânın sadece bir «gelişme hipotezi» halinde kalmaması için istihsal kaynaklarının kendiliğinden ortaya çıkacak dağılışıdan, kamu menfaati adına ve yararına farklı bir kullanılışını gerçekleştirmesi gerekir. Fransa gibi karma bir ekonomide ise geniş bir kamu kesiminin bulunması ve kamu yatırımlarının önemli bir oran kapsaması, subvansiyonların sık sık kullanılması, devlet otoritesinin kredi dağılışına kuvvetle tesir edebilmesi ve vergi politikası tedbirleriyle devletin müdahale imkânlarını elinde bulundurması gibi hususlar, plân gaye-

lerini gerçekleştirecek yön verici tedbirler ve iktisadî müşevviklerin pek çok sayıda olmakla kalmayıp prensip itibarile etkili de olabileceğini göstermektedir.

Ancak, yukarıda sayılan politika vasıtaları bir tek merkez (veya birbirleriyle koordine edilmiş merkezlerce) plânın gerçekleştirilmesi için ne dereceye kadar uygulanabilmektedir? Prof. Perroux, pek haklı olarak, prensip bakımından etkili olması gereken tedbirlerin tatbik kabiliyeti üzerinde durmaktadır.

Yazarın belirttiğine göre, hükümet başlıca gaye sayılan sosyal yatırımları, gelişme temposu ve temel denkliklerdeki menfi gelişme karşısında dahi yapmağa gayret edeceğini, temel denklikler bir fazlalık gösterdiği takdirde ise yeni yatırımların tasarlanabileceğini ileri sürmektedir.

Bazı hallerde başbakanlar daha da ileri giderek devletin bir istihsal koluna yeni firmaların girişini teşvik edebileceğini, devletin kurulacak bir şirkete geçici veya devamlı olarak iştirak edebileceğini açıkladıkları gibi demeçlerinde ücretlere öncelik tanıyan bir politikanın uygulanacağını da hatırlatmaktadır. Prof. Perroux ise bu konuda şüphelerini şöyle ortaya koyuyor: hernekadar bakanlar ücret politikasının önceliğini ileri sürmekteyse de, hükümetin elinde ücretlere müdahale etmek için gerekli politika vasıtaları bulunmadığı gibi gerekli istatistikî veriler de esasen çok yetersizdir. Söz konusu eksiklikler «iktisadî ve sosyal gelişme» plânı başlığını taşıyan Fransız plânının «sosyal» lik vasfını hiçe indirebilir; Plânın sosyallik vasfı ise, toplumun iktisadî gücü zayıf kategorilerine imtiyazlar tanımak ve sosyal bakımdan teçhizatlanmalarını sağlamak suretile esasen henüz gerçekleştirilebilecek bir imkâna kavuşmamıştır. Bu bakımdan, bakanların kısa ve kesin demeçlerinin tatbikattaki sonuçları hakkında bir yargıya varmak için daha bir müddet beklemek gerekecektir.

Politikacıların tutumları ve endikatif plânların gerçekleştirilme imkânları konusunda Prof. Perroux'nun şüphesi böylece ortaya çıkmış olmaktadır. Politik ve teknik elemanların plân konusunda memleketimizde de farklı davranışları, aktüel önemi olan bu nokta üzerinde özellikle durmamızı ve Prof. Perroux gibi tanınmış bir iktisatçının fikirlerini açıklamamızı gerektirirdi.

Kitabın önsözünde belirtildiği gibi, yazar dördüncü Fransız Plânının tasvirî bir izahını yapmaktan çok, bazı önemli soruların cevaplanabilmesi gayesine yönelen bir tahlile girişmektedir. Ortaya koyduğu bellibaşlı sorular şunlardır :

- 1) Dördüncü plânın yapılmasına yol açan tarihi şartlar plânın bazı güçlüklerle karşılaşması sonucunu verebilir mi?
- 2) Dördüncü plânın gayeleri ve temel denklikleri nelerdir? İktisadî bakımdan bunlar bağdaşabilir mi?
- 3) Fransanın geçmişteki ve hâlen komşu Avrupâ memleketlerindeki sanayileşme gayretleri karşısında plânın durumu nedir?
- 4) Fransız vatandaşları arasında kalkınmanın yükünü ve menfaatlerini plân nasıl dağıtmaktadır?
- 5) Plânda nasıl bir kantitatif teknik kullanılmıştır ve bu teknik ne şekilde ıslâh edilebilir?
- 6) Plânı kim yapmaktadır?

Endikatif plânların değerlendirilmesi bakımından büyük bir önem taşıyan yukardaki soruların cevaplanması, Türkiye'nin kalkınma plânı bakımından da aynı canlılıkla ele alınabilir. Bugünedek, Türk kalkınma plânı bir bütün olarak tahlil edilip kamu oyuna sunulmamıştır; sadece günlük gazetelerde tasvirî ve çok basitleştirilmiş özetlerle yetinilmiştir. Oysa, yazar bu küçük kitap sayesinde bize yapılması gereken iş konusunda bir yol çizmektedir.

Kitap plâncılar, iktisatçılar ve özellikle Türk kalkınma plânının tahlilini yapmak isteyenlerce dikkatle okunmağa değer bir niteliktedir. Çapının küçüklüğü, fikirlerin açıklığından hiç birşey kaybettirmediği gibi kitaba «veciz» bir karakter vermekte; bu konuda bilmek isteyebileceğimiz en önemli meseleleri sadece ortaya koymakla kalmayıp aynı zamanda tahlil etmekte ve yorumlamaktadır.

Gülten ve Haydar Kazgan

FRANÇOIS PERROUX. «Le IVe Plan Français» Presses Universitaires de France, collection: Que sais-je, 1962.

Le plus grand économiste français de notre temps, le Prof. François Perroux, vient de nous présenter en ce petit volume une exposée et l'analyse parfaite du IVe Plan Français, préparé sous la direction de l'éminent économiste français Pierre Massé. Le but de ce livre c'est de permettre aux intéressés de critiquer et de juger ce plan, qui promet une prospérité meilleure à toute une nation, par une exposée brève et claire de celui-ci mis à la portée même du lecteur le moins compétant des problèmes économiques. D'ailleurs,

comme il a signalé dans les premières pages de son livre, le Prof. F. Perroux insiste que les objectives et les moyens d'un plan, même de caractère indicatif, soient présentés d'une façon nette devant l'opinion publique.

Selon l'Auteur, la planification économique paraît comme seul remède pour corriger l'instabilité et le déséquilibre dans la répartition du revenu national que le système capitaliste en cause par l'économie du marché et à travers la libre entreprise. Quant aux plans économiques entreprises dans les pays tels que la France, soumis aux effets de l'économie du marché et de libres entreprises, présentent un caractère de plans indicatifs qui se divergent énormément de ceux des pays purement socialistes où ils prennent la forme de plans impératifs :

Nous constatons, au sujet de la stratégie du plan, qu'il y ait entre le Prof. Perroux et P. Massé une différence de point de vue qui paraît être très importante. P. Massé préfère, pour indiquer le caractère du IVe Plan Français, le terme « planification active » au terme « plan indicatif » ; parce que selon lui, le plan pourrait se réaliser, au moins dans son cadre général, avec d'interventions prévues. Ainsi il considère le IVe Plan Français, pourvu qu'il soit moins probable de se réaliser comme un plan impératif, supérieur par ce même point de vue à la planification indicative. D'autre part, le Prof. Perroux dans le sixième et dernier chapitre intitulé « Le plan et les interrogations du public » en nous faisant savoir ses opinions il met en évidence ses doutes au sujet de la réalisation du plan. Selon l'Auteur, pour que le plan ne se réduise pas à « de simples hypothèses de développement » il faudrait nécessairement faire un usage des facteurs économiques différent de ce que leur distribution spontanée permettrait et qui consiste de les employer au nom et pour l'intérêt public. Dans un pays d'économie mixte tel que la France où se trouve un large secteur public et où les investissements de cet ordre arrivent à un taux élevé et où l'état peut se réserver le pouvoir des interventions dans l'économie du pays par les subventions qu'il concède au secteur privé, par une distribution des crédits très dépendant de son autorité et par de mesures de politique fiscale, on dispose non seulement d'une abondance mais aussi d'efficaces mesures et d'incitations d'ordre directif pour une meilleure réalisation du plan.

Mais les mesures et incitations ci-dessus citées prises ou élaborées par un centre ou par un ensemble des centres coordonnés,

dans quelles mesures pourront elles contribuer à la réalisation du plan? Prof. Perroux a très bien raison de souligner plutôt les possibilités qu'on aura de se servir de ces mesures qu'on peut considérer que par principe, réalisables dans de larges dimensions.

Dans le domaine des investissements sociaux, comme l'indique l'Auteur, considérés comme des objectifs essentiels, le gouvernement agira de telle sorte que, si ceux-ci restent insuffisants et provoquent ainsi un abaissement dans le rythme de croissance, il prendra des mesures nécessaires pour sauvegarder leurs volumes demandés par les équilibres fondamentaux. Et si des excédents de recettes se formaient certains programmes supplémentaires pourraient être envisagés.

Mais les interventions en faveur où en guise du plan, paraissent aller plus loin. L'état se permet d'autres types d'interventions soit pour favoriser certaines firmes, soit de constituer des sociétés par de participations et soit même pour entrevoir une politique admettant un certain caractère «prioritaire», comme la souligne l'Auteur, pour le salaire. Quant à cette dernière intervention, dit le Prof. Perroux, elle ne paraît pas efficace parce qu'il manque à l'état les instruments statistiques et les moyens d'intervention. Si l'on pense que le IVe Plan Français promet tout d'abord un développement social, il faudra surtout, qu'il se réalise, comme l'affirme l'Auteur, par une politique d'équipements sociaux et de concessions aux catégories économiquement faibles de la population.

Nous sommes pleinement d'accord avec le Prof. Perroux quand il prend en considération avec un certain réserve l'optimisme des hommes politiques au sujet d'un plan indicatif. Son doute provient de la portée technique de tels plans, que la science économique malgré les progrès qu'elle a réalisés dans ces dernières années dans cette direction, grâce aux larges contributions de certains savants parmi lesquels il faut citer l'Auteur de cet ouvrage, n'a pu encore donner sa forme définitive. Cela paraît être aussi la seule raison pourquoi les politiciens et les savants en cette matière paraissent s'orienter différents les uns des autres. Sur ce point, il sera utile pour nous aussi de mettre en évidence cette différentiation qui paraît beaucoup plus accentuée en Turquie soumise actuellement à un régime de planification, dans les termes conçus et élaborés par notre cher Maître.

Comme il le dit dans l'introduction de son ouvrage, l'Auteur se propose, au lieu d'une exposée descriptive du plan, de donner des réponses aux questions suivantes :

1) «Les circonstances historiques dans lesquelles le IVe Plan est mis en oeuvre l'exposent-elles à des difficultés spécifiques?»

2) «Quels sont les objectifs et les équilibres fondamentaux du IVe Plan? Sont-ils entre eux économiquement cohérents?»

3) «Comment se présente le plan comparé aux efforts d'industrialisation de notre passé récent et à ceux de nos voisins européens?»

4) «Comment le Plan répartit-il entre les Français les fruits et les charges de la croissance?»

5) «Quelles sont les techniques quantitatives utilisées par le Plan et quelles améliorations appellent-elles?»

6) «Qui fait le Plan?»

Les réponses qu'on peut donner aux questions citées qui en vérité paraissent comme des facteurs indispensables pour juger les plans indicatifs, se peuvent être pris en considération au sujet du Plan de développement économique actuellement en cours en Turquie. Le Plan Turc n'a pas été jusqu'au aujourd'hui analysé de façon de le pouvoir présenter au jugement du public. Certains économistes ne l'ont traité que partiellement dans des journaux quotidiens sans faire une analyse approfondie, au moins pour révéler les points caractéristiques. Ainsi le livre de F. Perroux, en outre que sa composition et l'analyse des faits et des sujets concernant le IVe Plan Français, peut nous servir, parfaitement comme modèle pour traiter de Plan Turc. Pour cela, l'ouvrage du grand Maître Français doit être lu attentivement, pour mieux dire avec amour par ceux qui désirent faire une analyse de notre Plan. Le volume quoique restreint de ce livre reflète pleinement ce mouvement intellectuel et scientifique de la France, mouvement dont l'Auteur de ce livre en est l'un des promoteurs et animateurs soit avec son oeuvre scientifique soit avec sa personnalité incomparable.